

Csatlakozás és csatlakozás – a magyar munkaerőpiac és a migráció

Hárs Ágnes

1. Bevezetés

A *Társadalmi Riportban*, 2004-ben megjelent tanulmányunkban a munkaerő-migrációról, mint *fenyegetésről vagy lehetőségről* írtunk (Hárs–Sik–Simonovits 2004), s az eltelt alig négy év akkori írásunkat visszaigazolta. A munkaerő szabad áramlása előtti korlátok fokozatos feloldása óvatos bizonytalansággal ment végbe, átmeneti időszak és biztonsági klauzulák gondoskodtak az előnyök mellett várható kedvezőtlen hatásokkal szembeni esetleg szükséges védelemről. Magyarország szerepe ebben a folyamatban kettős volt. Az Európai Unió új tagjaként remélhette a szabad munkaerő-áramlás előnyeit, erőteljesen követelte a korlátozás nélküli munkavállalás megvalósulását – vitatva a feltételezett kockázatokkal szembeni túlzott védelem szükségességét. Alig két és fél év múlva, immár az Európai Unió régi-új tagjaként, Románia és Bulgária csatlakozásakor, hasonló döntés előtt állva lehetséges fogadó orszákként Magyarország az óvatosságot és a feltételezett veszélyekkel szembeni védelmet preferálta. A félelem mindkét esetben alaptalannak bizonyult. A szabad munkavállalás nem okozott zavart az érintett országok munkaerőpiacain, és a lehetőség is kihasználatlan maradt. Magyarország helyét vizsgálva azt látjuk, hogy se a kifelé, se a befelé irányuló migráció nem volt erőteljes.

2. Migráció 2004 után – az új tagországokból és Magyarországról¹

Az Európai Unió kibővítésének első szakasza 2004. május 1-jével befejeződött, ettől az időponttól – elvben – megvalósult az áru, a tőke és a szolgáltatások mellett az EU legvitatottabbnak bizonyuló szabadsága, a munkaerő sza-

¹ 2004-ben tíz új taggal bővült az Európai Unió, ezek: Szlovénia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, a balti országok – Lettország, Litvánia, Észtország –, valamint Ciprus és Málta. A két utóbbi országtól eltekintve a többi nyolc ország mindegyike elé a munkaerő szabad áramlását korlátozó átmeneti intézkedéseket állítottak, ezért a csatlakozást követően ezekről mint EU-8-akról beszélünk.

bad áramlása. A bővítés fogadtatása korántsem volt egységes; aggodalom és bizonytalanság fogadta nyugaton, remény és bizakodás keleten. A régi tagok sem voltak egységesek ennek a megítélésében.

2.1. Érvek és magyarázatok

A munkaerő szabad áramlását már előzetesen is a pótlólagos olcsó munkaerő lehetséges forrásának tekintették olyan országok, amelyek migrációs politikájukban a gyors nyitást támogatták. „A változó brit munkaerőpiacon, ahol a szolgáltatások súlya egyre meghatározóbb, a külföldi munkások jelenléte a rugalmasság fontos eszköze. Még vonzóbb a külföldi munkaerő, ha viszonylag alacsony bérű, amilyenek a közép-kelet-európai országok (a Cseh Köztársaság, Magyarország, Észtország, Lengyelország, Szlovénia) polgárai, különösen akkor, ha képzési programokra érkeztek (azaz képzetebbek). A közép-kelet-európai munkavállalóknak kifizetett bérek, és a brit vállalatok által nyert hasznok összevetéséhez további részletesebb elemzésre van szükség.” (Salt–Hogarth 1999: 64). A csatlakozást követő értékelések is hasonló aszimmetrikus előnyöket fogalmaznak meg: „Az EU-n belüli migráció létfontosságú az EU-munkaerő hatékony kihasználásához, mivel ez hozzásegíthet a szűk keresztmetszetek betöltéséhez, és enyhítheti azoknak a szektoroknak a gondjait, ahol munkaerőhiány jelentkezik. Ilyen esetekben a migráns munkások a hazai munkaerőt kiegészítik, és nem versenyeznek velük.” – írja például a nagytekintélyű *Financial Times* (*Immigration gains ...*, 2006).

Azok a régi EU-tagok ellenben, amelyek a munkaerő szabad áramlását átmenetileg korlátozó intézkedéseket fogalmaztak meg, a csatlakozás gazdasági veszélyeit értékelték túl, és jelentős migrációs nyomást jeleztek előre, a régi és az új országok között fennálló gazdasági (GDP) különbségek alapján, lényegében hasonló gyökerű makroökonómiai feltételezésekre építve.² Németország az EU-8 országokból érkezők messze a legjelentősebb célországa volt, s második helyen Ausztria szerepelt. Az 1990-es években, a rendszerváltást követő időszakban is, ezekbe az országokba áramlott a kelet-európai migráns népesség döntő többsége, 2000-ben 70%-a. Ezt az arányt és a földrajzi közelség szerepét feltételezve azt várták, hogy a bővítéssel a migráció terhe is jelentős részben Németországot, valamint Ausztriát éri majd. Váratlanul bizonyult a folyamatok alakulása, az hogy az Egyesült Királyság

² A becslések jelentős része a Barro és Sala-I-Martin korábbi számításaira épül, a régiók közötti kiegyenlítődés lassú folyamatát tételezve fel. A terjedelmes irodalomról áttekintést ad Hárs–Sik–Simonovits (2004).

és Írország ennyire vonzó lesz majd a kelet-európai migránsok körében. Németország és Ausztria szerepe visszaszorult a kelet-nyugati migrációban: a kelet-európai országokból Nyugat-Európába érkező migránsok alig fele (43%-a) választotta céljául a hagyományos fogadó országokat. A migráció növekedése jelentős volt, de zavart nem okozott. A tényleges migrációs áramlások nagysága elmaradt a bővítést megelőző előrejelzésektől. A félelmeket hangsúlyozó országok ezt úgy értelmezték, hogy „... nem is meglepő figyelembe véve, hogy sok ország csak részlegesen vagy egyáltalán nem nyitotta meg a munkaerőpiacát. [...] a migráció korlátozásának eltérő alkalmazása az átmeneti időszakban egyrészt azon feltételéhez képest, hogy minden ország egyszerre vezeti be a szabad munkaerő-áramlást (i) a vártnál alacsonyabb migrációt eredményezett az EU-8 országokból az EU-15 országokba; másrészt (ii) a migrációs áramlás egy jelentős részét terelte a bővítés előtti fő irányból az Egyesült Királyság és Írország felé. Ezek voltak azok az államok, amelyek közvetlenül a bővítést követően megnyitották munkaerőpiacukat.” (Boeri–Brücker 2005: 5–6).

2.2. Remények és félelmek

A félelmek és aggodalmak erősebbnek bizonyultak: a szabad munkaerő-áramlást a csatlakozással egy időben mindössze Svédország, Írország és az Egyesült Királyság valósította meg, a többi ország „kivárt”. Az első két évben a helyzet nem sokat változott.³ Az egyes országok eltérő migrációs politikája felborította a korábban stabil és tartós migrációs rendet, és az országok

³ A munkaerő szabad áramlásának átmeneti időszaka Európában – EU-8-aktól az EU-15 felé

Időszak	Teljesen szabad munkaerőpiac	Restriktív migrációs szabályozás kvótával	Teljesen restriktív szabályozás
2004. május 1.	Svédország, Írország, Nagy-Britannia	Dánia, Ausztria, Olaszország, Hollandia, Portugália	Belgium, Finnország, Németország, Görögország, Franciaország, Luxemburg, Spanyolország
2004. május 1. – 2006. május 1.	Svédország, Írország, Nagy-Britannia	Dánia, Ausztria, Olaszország, Hollandia, Portugália	Belgium, Luxemburg, Franciaország, Finnország, Görögország, Németország, Spanyolország
2006. május 1.	Svédország, Írország, Nagy-Britannia, Finnország, Görögország, Portugália, Spanyolország, Olaszország	FOKOZATOS NYITÁS Dánia, Franciaország, Belgium, Luxemburg	VÁLTOZATLAN Ausztria, Hollandia

között a migráció újraelosztására került sor. Ennek hatására a várakozásokat messze meghaladó számú migráns érkezett az Egyesült Királyságba, miközben lényegében alig nőtt a Németországba irányuló migráció. A csatlakozást követő két évben beáramló új migráns népesség nagyobbik fele (56%-a) választotta az Egyesült Királyságot, a korábbi 15%-hoz képest, míg Ausztriát és Németországot mindössze 21%, a korábbi több mint kétharmad helyett (Boeri–Brücker 2005). A migráció fennmaradásában és erősödésében fontos szerepet játszó kapcsolati hálók az irányok átrendeződésével, az új feltételek mellett változnak, állandósulhatnak, és hatásuk tartós maradhat.

A migrációs folyamatok alakulását összehasonlító elemzések a két nagy migráns ország – az Egyesült Királyság és Németország – nyereségét és veszteségét, a két ország közötti migrációs szerepváltozás hatását vetik egybe. A jelentős bevándorlás mindenekelőtt az Egyesült Királyság gazdasági növekedésére és foglalkoztatására gyakorolt kedvező hatást, ugyanakkor a bérnövekedés lelassulása és a munkanélküliség lassúbb csökkenése is a bevándorlásnak tudható be. Az utóbbiaktól való félelem tartja fenn továbbra is a német restriktív szabályozás politikáját, annak ellenére, hogy a növekedés elmaradása igazolható: a két ország együttes eredményét vizsgálva a migrációs megszorításoknak a következménye a GDP 0,1%-os csökkenése volt (Baas–Brücker 2008).

A csatlakozást követő migráció nagyságrendje a határokat megnyitó Egyesült Királyságban, mint láttuk, a várakozásokat messze felülmúlta, és a legnagyobb létszámban itt kerestek munkalehetőséget azok, akik 2004 után indultak útnak az új tagországokból. Az EU-8 országokból érkezők aránya pedig a lényegesen kisebb Írország munkaerőpiacán volt messze a legmagasabb.

Noha a bővítést követő első két évben mindössze három országban lehetett szabadon munkát vállalni mégis jelentősen nőtt az új tagországokból származó népesség más régi tagországokban is. Figyelemreméltó ebből a szempontból Ausztria, ahol a korlátozások tartós fennmaradása mellett az új tagállamokból származó népesség száma és aránya is gyorsan növekszik. Svédországba ugyanakkor, ahol a teljesen szabad munkaerőpiac mellett a szociális ellátórendszerek is szabadon, feltétel nélkül elérhetőek voltak, nem indult tömeges áramlás. A magyarázatokat az egyes országok munkaerőpiacának eltérő működésében kell keresnünk. Míg Svédországban bárki szabadon vállalhat munkát, a munkahelybővítés nélkül végbemenő növekedés nem teremtett jelentős keresletet a pótlólagos munkaerő iránt. A munkanélküliség nem csökkent gyorsan, és az új tagországok potenciális álláskeresői a svéd munkaerőpiacon a hazai munkaerőpiac szereplőivel találták magukat szemben, mégpedig egy olyan munkaerőpiacon, ahol magas a szervezethez és a

kollektív alkuk szerepe. Ausztriában ugyanakkor a formálisan szigorú átmeneti intézkedések a gyakorlatban nagyon rugalmas formában valósultak meg, a restriktív megközelítés a félelmekre adott válasz, míg a kvóták a hiányzó munkaerő-utánpótlás lehetőségét biztosítják, a megfelelő szektorokban (Tamas–Münz–Hönekopp 2006).

A *Melléklet M1. ábrája* a csatlakozás első két évének migrációs fejleményeit országokként mutatja be. Az ábrán jól elkülönül a meghatározó migrációs célszágok karaktere: Németország és az Egyesült Királyság az új tagországok közül messze a két legnagyobb létszámot befogadó ország, noha a két ország között, mint láttuk, tartós vagy átmeneti szerepcsere történt. Emellett Írország, és a korlátozások ellenére Ausztria jelentősége egyértelmű: ezekben az országokban az új tagországokból származó népesség aránya is magas. Fontos a mediterrán országok fokozatosan növekvő szerepe, noha a kelet-európai bevándorlók aránya itt még változatlanul alacsony. Lassan növekszik a bevándorlás Svédországba, Hollandiába, Belgiumba is. Egyes országok szerepe azonban, így az északi országok közül Finnországé és Dániáé, a távoli Portugáliáé vagy a kicsi Luxemburgé az EU-8 országok migrációjában marginális maradt.

2.3. Várakozások és megvalósuló migráció

Az új tagországokban a csatlakozást megelőzően a várakozások nagyon eltérőek voltak, de a bővítés időpontjához közeledve a migrációs remények és szándékok minden országban felerősödtek, noha az országok között 2–3-szoros különbségeket láthatunk (*1. táblázat*).

1. táblázat. *Migrációs szándékok alakulása az EU-8 országokban, 2001–2002, 2005 (%)*

EU-8 országok	2001–2002	2005
Litvánia	3,2	9,6
Lengyelország	2,5	9,9
Szlovákia	3,3	5,4
Magyarország	1,3	3,0
Szlovénia	1,5	4,1
Cseh Köztársaság	1,7	1,4

Forrás: Eurobarometer 2001–2002 és 2005; Fouarge–Ester (2007: 14)

Mit vártak a magyarok a munkaerő szabad áramlása mellett megvalósuló külföldi munkavállalástól? A remények és várakozások a csatlakozás időpontjához közeledve nálunk is felerősödtek. A remélt szabadabb munkavállalási lehetőség a rövid ideig tartó munkavállalási terveket ösztönözte, jelentősen megnőtt a néhány hétre vagy hónapra tervezett munkavállalás szándéka. A csatlakozást követően azonban – immár a tényleges lehetőségeket is megismerve – a migrációs elképzelések gyorsan visszarendeződtek a korábbi évek szintjére (2. táblázat).

2. táblázat. A magyarok migrációs szándéka, 1993–2006 (%)

Év	Rövid távú külföldi munkavállalás	Hosszú távú külföldi munkavállalás	Kivándorlás
1993	4,3	2,7	1,4
1994	3,8	2,7	1,3
1997	3,7	2,8	1,5
2001	8,8	6,8	3,4
2002	7,6	5,6	3,4
2003	9,4	6,1	3,0
2005	13,0	6,0	3,2
2006	6,2	6,1	4,1

Forrás: László–Sik–Simonovits (2003); Simonovits (2004); Sik (2005, 2006)

Megjegyzés: Bruttó migrációs potenciál adatok.

Az új tagországok eltérően válaszoltak a munkavállalás új, szabad lehetőségére. Míg egyes országok polgárai gyorsan elindultak a könnyen elérhető, vonzó munkaerőpiacok felé, mások számára a vonzerő nem bizonyult elég erősnek. Az új lehetőségek nem változtatták meg jelentősen a munkát kereső magyarok terveit. A migráció fő iránya változatlanul – vélhetően a tehetetlenség, a kialakult történelmi és geo-politikai szokások, valamint a kapcsolati hálókat hatására – Németország és másodsorban Ausztria maradt, noha ez a két ország jelezte előre munkaerőpiaca megnyitásának a lehető legtovább fenntartható korlátozását.

Bár a legnagyobb és legvonzóbb új munkaerőpiac Nagy-Britannia volt, a magyarok – migrációs szándékokban is megfogalmazott – érdeklődése ebben az irányban csak lassan nőtt. Mindenekelőtt a lengyelek, de a balti országok közül Litvánia, s a közép-kelet-európai országok közül Szlovákia polgárai jelentek meg a legnagyobb arányban az Egyesült Királyság munkaerőpiacán. Kezdetben még a lettek és a csehek is fontosabb szereplőnek mutatkoztak,

miközben a magyarok – s néhány más új EU-tagország polgárai – nem vállaltak tömegesen munkát Angliában. Néhány év alatt azonban a helyzet lassan megváltozott, és 2007-ben Magyarország az EU-8 országok angliai munkavállalói között a szerény középmezőnybe emelkedett. A migráns kelet-európaiak meghatározó többségét, 2007-ben több mint 70%-át, azonban a lengyelek adják (vö. 3. táblázat).

3. táblázat. Az EU-8 országokból érkező munkavállalók megoszlása az Egyesült Királyságban, 2004–2007 (%)

EU-8 országok	2004	2005	2006	2007
Lengyelország	56,4	62,1	71,3	71,3
Litvánia	15,3	11,2	7,5	6,8
Szlovákia	10,3	10,8	9,5	10,6
Lettország	6,9	6,3	4,2	3,0
Csehország	6,6	5,2	3,7	3,6
Magyarország	2,9	3,1	3,1	4,2
Észtország	1,5	1,2	0,6	0,5
Szlovénia	0,1	0,1	0,1	0,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Munkavállalók (fő)	125 880	204 970	227 875	206 965

Forrás: *The Accession Monitoring...* (2007)

Megjegyzés: Igényelt munkavállalási engedélyek száma az EU-8 országok polgárai számára az Egyesült Királyságba. Az adatok 2004-ben máj. 1. és dec. 31., a többi évben jan. 1. és dec. 31. közötti időszakra vonatkoznak.

Míg az új munkavállalási irányok csak lassan és szerényen vonzották a magyarokat, addig Németország és Ausztria változatlanul fontos maradt; ezeken a munkaerőpiacokon a magyarok jelenléte továbbra is stabil, és növekvő. Németországban – a lengyelek változatlan létszámbeli túlsúlya mellett – az új EU-tagországok migránsai közül a második legnagyobb, és növekvő létszámú csoport a magyaroké (ld. 4. táblázat).

4. táblázat. EU-8 országokból származó külföldi népesség megoszlása Németországban, 2004–2007 (%)

EU-8 országok	2004	2005	2006	2007
Lengyelország	66,6	67,8	68,9	69,4
Magyarország	10,9	10,3	10,0	10,1
Cseh Köztársaság	6,9	6,6	6,3	6,2
Szlovákia	4,6	4,5	4,5	4,4
Szlovénia	4,8	4,4	4,0	3,8
Litvánia	3,4	3,6	3,6	3,6
Lettország	2,0	2,0	1,9	1,8
Észtország	0,9	0,8	0,8	0,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Népesség (fő)	438 828	481 672	525 078	554 372

Forrás: A Német Statisztikai Hivatal adatai.

Hasonlóképpen nőtt az osztrák munkaerőpiac vonzereje is: az új tagok közül a csatlakozást követően Magyarország vált a legfontosabb munkaerőpiaci szereplővé, miközben a többi kelet-európai új tagország munkavállalóinak jelenléte is növekszik Ausztriában (5. táblázat).

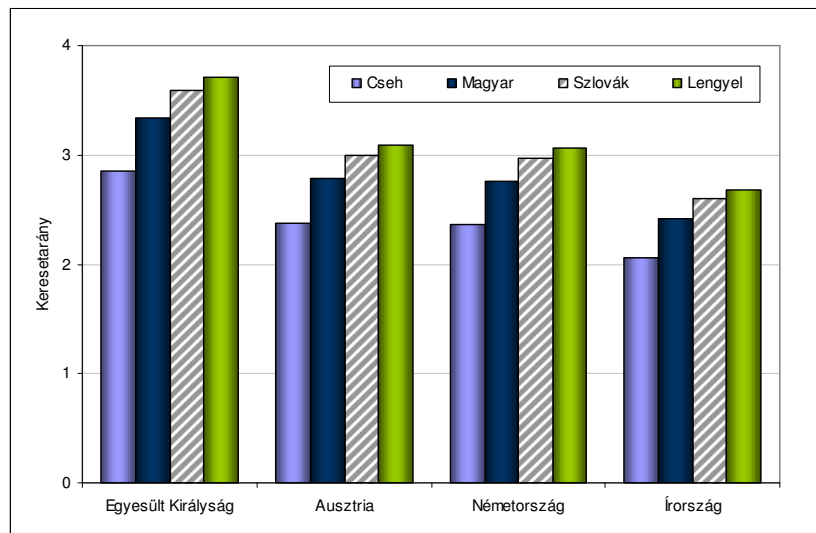
5. táblázat. Külföldi munkavállalók Ausztriában, az EU-8 országaiból (%)

	2000	2003	2004	2005	2007
Magyarország	29,6	32,0	31,8	31,8	33,4
Lengyelország	31,8	29,2	28,9	28,3	27,0
Csehország és Szlovákia	28,4	28,8	28,8	29,3	29,9
Szlovénia	10,3	10,1	10,5	10,6	9,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Munkavállalók (fő)	35 139	39 605	41 897	44 609	54 091

Forrás: Walterkirchen (2008) számításai az Osztrák Munkaügyi Szolgálat adatai alapján.

Miért nem bizonyult vonzóbbnak a magyarok számára az új munkaerőpiacok kínálta lehetőség, s maradt a korábbi orientáció ilyen erős? Az elérhető átlagos bérnyereség vásárlóerő-paritáson vizsgálva az Egyesült Királyságban magasabb, mint a hagyományos migrációs célt jelentő osztrák vagy német munkaerőpiacokon, ettől elmaradnak az ír bérek (2. ábra).

2. ábra. Egyes EU-8 országok vásárlóerő-paritáson számított nettó béreinek aránya néhány potenciális fogadó ország béreihez viszonyítva*, 2006

Forrás: Saját számítások az Eurostat online adatbázisából.

Megjegyzés: *Az átlagos bérek 67%-át keresők vásárlóerő-paritáson összevetett nettó kereseteit feltételezve.

Az elérhető bérnyereséget csökkenti a kapcsolatok hiánya és a nagyobb távolság, a hagyományos munkavállalási formák feladása, újak keresése. A korábbi kapcsolatokkal kialakult migráns munkahelyek szerkezete a hagyományosan preferált országokban (Németországban és Ausztriában) eltér az új angolai munkalehetőségek kínálatától – szakmunka-igényesebb, az átlagos életkor alapján valamivel idősebbeket érint – mindez befolyásolja a migráció irányát, elérhető béreit, fenntartja a korábbi orientációt. A migráció nagyságát az elegendően nagy bérnyereség ösztönző hatása mellett az akadályozó erők korlátozó szerepe is befolyásolja, ami magyarázhatja, hogy egyes országokban miért erősebb a migráció szándéka és megvalósult intenzitása, mint másokban. A szociális és jóléti támogatások elvesztésének használdozata a támogatások lehetőségétől és nagyságrendjétől függ. Viszonylag nagyvonalú nyugdíj, gyermekellátás, szociális támogatások, lakástámogatás stb. mellett a migráció kevésbé fogalmazódik meg munkavállalási alternatívaként, s az országok között e tekintetben is jelentősek a különbségek. A migráció távolságának csökkenésével a használdozatok csökkennek. Emellett a munkahely

biztonságának a mértéke, a családi és személyes motívumok is komoly befolyást jelenthetnek a külföldi munkavállalás megvalósulásában.

Akármi is az oka, hogy a magyarok nem nagyon hajlamosak munkát keresni külföldön, a hagyományok a munkaerő szabad áramlását kontrollálni kívánó Németországhoz és Ausztriához kötik őket, illetve tapasztalataik is ezekhez az országokhoz kapcsolódnak. Nem is a külföldi munkavállalás lehetőségének általános igénye talán, ami a csatlakozást megelőzően a munkavállalás korlátozásával szembeni érveket erősítette Magyarországon. Sokkal inkább az a tapasztalat váltott ki tiltakozást, ami a két leginkább preferált célország, Németország és Ausztria szabad munkaerő-áramlást kontrolláló gyakorlatán keresztül jutott el a magyar munkavállalókhoz és politikaalkotókhoz.

3. Migráció 2007 után – az új tagországokból – Magyarországra⁴

Románia és Bulgária csatlakozása a korábbi félelmek új hullámát indította el a régi és némely új tagországban. Az általános aggodalmat még az előző bővítéskor élenjáró két ország, Írország és az Egyesült Királyság is osztotta, ahol az EU-8-ak csatlakozásakor a munkaerőpiacaik azonnali megnyitása melletti érveket hangsúlyozták, és csupán Svédország, és a mellé felzárkózó Finnország őrizte a liberális álláspontot. Az új EU-tagok ellenben szinte egysegesen támogatták Románia és Bulgária csatlakozását és a szabad munkaerő-áramlást, igaz, nem is érintette őket az ezekből az országokból induló migráció.

3.1. Érvek és ellenérvek

Magyarország ebben az új helyzetben az egyetlen olyan új tagország volt, amelyet komolyabban érintett a bővítés, hiszen a magyarországi migráció fő forrását az 1990-es évek eleje óta Románia jelentette. A restriktív migrációs politikával szemben, a korábbiakban elfoglalt álláspontjáról elfeledkezve, Magyarország a munkaerőpiacát hosszas gondolkodás után csak korlátozottan nyitotta meg az új tagok előtt.⁵

⁴ 2007. január 1-ével csatlakozott az Európai Unióhoz Románia és Bulgária. A két új tagot érintő korlátozások eltérnek a korábban csatlakozottakétól a munkaerő szabad áramlásának megítélésében, szokásosan ezért EU-2 országgént hivatkoznak rájuk.

⁵ A munkaerő szabad áramlásának átmeneti időszaka Európában – EU-2 új tagoktól az EU-15 + EU-10 felé

Az érvelés egyszerű volt, s nagyon emlékeztetett a korábban a munkaerő szabad áramlásának lehetőségével szemben – s így velünk szemben is – han- goztatottakkal. A Munkaügyi Minisztérium illetékese szerint Magyarország „... elfogadta, hogy a régi tagállamok is korlátozták munkaerőpiacukat. Az óvatosság indokolt, ha figyelembe vesszük a munkaerőpiac helyzetét és a munkanélküliségi rátát. Ráadásul Bulgáriának és Romániának nagyobb a migrációs potenciálja, mint a legutóbb csatlakozott bármely országnak”. (Megjeditünk... 2006)

Az aszimmetrikus előnyök és a várható hasznok ösztönözték azon EU-15 országok munkaerőpiacainak a megnyitását, amelyek attól gazdasági ered- ménnyt vártak, más országokban pedig, mindenekelőtt Németországban alapos elemzések vizsgálták és igazolták, helyénvalóak az aggodalmak. A magyar politika a párhuzamos példák erejével támasztotta alá érveit, azoknak az or- szágoknak a példáit hangsúlyozva, amelyek a magyar migráció fő célorszá- gai, és egyben a restriktív migrációs politika mellett elkötelezettek, és ame- lyekkel szemben komolyabb tapasztalatokat gyűjtöttek a korábbi bővítési időszak vitáiban. Az álláspont különösen annak fényében meglepő, hogy mind a munkaadók, mind a munkavállalók a magyar munkaerőpiac feltétel nélküli megnyitása mellett érveltek, s nem látták indokoltnak az óvatos piac- nyitást (Hárs–Neumann 2007). A magyar kormány végül a román és a bolgár munkavállalók előtt részlegesen nyitotta meg munkaerőpiacát: 219 (!) foglal- kozási elemből álló hosszú listán sorolta fel a munkaerő-piaci szükségletek vizsgálatával megállapított, és egyszerűsített eljárással engedélyezhető és betölthető szakmákat.⁶

	A munkaerőpiac megnyitása	A munkaerőpiac részleges vagy teljes korlátozása
2007. jan. 1-jén EU-15	Svédország, Finnország	Ausztria, Belgium, Dánia, Francia- ország, Németország, Görögország, Írország, Olaszország, Hollandia, Luxemburg, Málta, Portugália, Spanyolország, Nagy-Britannia
2007. jan. 1-jén EU-10	Ciprus, Cseh Köztársaság, Észt- ország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia,	Magyarország

⁶ A lista sokféle preferencia egyidejű figyelembevételével dagadt, az első elképzelésektől kezdve folyamatosan szélesedett, s az elmúlt év folyamán tovább bővült, jelenleg 247 foglalkozást érint. Összehasonlításképpen: Ausztria részlegesen megnyitott munkaerőpiaca mindössze 50 szakmát engedélyez, s az elemzések azt mutatják, így módon sikeresen kanalizálja a hiányzó munkahe- lyekre a feltételekkel élni kívánó, migráns munkavállalókat.

3.2. Migrációs nyomás – ok-e az óvatosságra?

Románia emigráns ország, migrációs potenciálja ugyan erőteljes, de a Magyarország által követett restriktív migrációs politikát csak szerény mértékben támasztja alá. Az elvándorlási szándék intenzitása jelentős, és sok országba irányul. Magyarország ezek egyik fontos – de nem kizárólagos – célja, s mindenekelőtt a határon túli magyar népeiséget érinti (ld. 6. táblázat).

6. táblázat. A romániai migrációs potenciál nagysága a migráció iránya szerint, 2004-ben (%)

	Teljes népesség	Migráns korú, releváns népesség
Nem gondolt migrációra	66	53
Csak Magyarországra menne	9	11
Menne valahova, de nem Magyarországra	8	11
Bárhova menne	17	25
Összesen	100	100

Forrás: CCRIT vizsgálatban a Horváth I. által adott információk felhasználásával (Hárs-Örkény–Sik 2006)

A jelentős romániai migrációból Magyarországot különösen az erdélyi magyarok munkavállalása és migrációja érinti. A romániai migráció összességében folyamatosan csökkent a kilencvenes években, s még jobban csökkent az erdélyi magyarok köréből várható migrációs nyomás. Ennek magyarázata jelentős részben a korábbi időszak elvándorlásának intenzitása és szerkezete: azok jelentős része, akik a migrációra egyébként szokásosan – életkor, képzettség, iskolázottság és egyéb indikátorok alapján – vállalkoznának, már korábban elmentek és hiányoznak az otthoni, potenciális migráns népségből (Horváth 2003; Csata–Kiss 2003).

Románia EU-csatlakozását közvetlenül megelőzően azonban a román migrációs potenciál még mindig erőteljes volt. Az erdélyi magyarságon belül a vizsgált migrációs hajlandóság ugyan valamelyest elmaradt a teljes erdélyi népségtől, viszont az a rövid, hosszú és a letelepedéssel végződő migráció minden formájában elég jelentős volt (7. táblázat).

7. táblázat. *Migrációs nyomás Romániában, a népesség százalékában, 2006*

	Ingázó	Rövid idejű	Hosszú idejű	Letelepedés
Erdély teljes lakossága	13	30	25	12
Erdélyi magyarok	12	27	20	13

Forrás: Erdélyi gyorsvizsgálat adatai (Hárs–Örkény–Sik 2006)

A migráció irányának a diverzifikálódásával, továbbá annak következtében, hogy az erdélyi magyarok egy része Magyarország helyett más, vonzóbb, – Románia csatlakozásával – könnyebben elérhető országokban keres munkalehetőséget, a Magyarországra irányuló becsült migráció csökkent (Bodó–Bíró 2007).

3.3. Munkaerő-piaci hatások – ok-e a védekezésre?

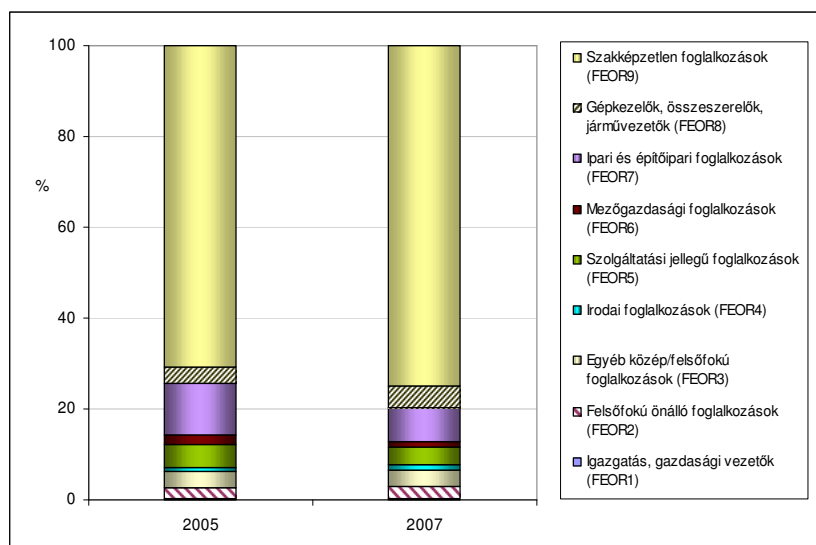
A Románia és Bulgária csatlakozását megelőzően készült becslés alapján is azt láthattuk, hogy amennyiben Magyarország korlátozás nélkül megnyitotta volna a határát, akkor a pótlólagos munkaerő legfeljebb 1–5%-os növekedést okozhatott volna, a migrációs potenciál értelmezéseitől függően. Összességében azonban a becslések nem jeleztek alapvető sokkot a munkaerőpiac számára. A jelentős növekedést és zavaró munkaerő-piaci hatást ráadásul az is korlátozta, hogy a szerkezetében hasonló – és tekintélyes nagyságrendű – erdélyi munkaerő valamilyen formában már jelen volt Magyarországon. A munkavállalás szabadságával tehát az ő munkavállalásuk formája változhatott, legalizálódhatott volna, nem pedig munkaerő-piaci szerepük. A potenciális migrációt fűti továbbá az irreálisan magas bérvárakozás is, aminek realizálása a migránsok iránti kereslet és szakmasztruktúra alapján nem valószínű (Hárs–Örkény–Sik 2006).

3.4. Szükséges és hatékony volt-e a korlátozás?

Az első év tapasztalatai alapján megvizsgálhattuk, hatékony volt-e a magyar munkaerőpiac védelme, és jól működtek-e a korlátozások? A román állampolgároknak adott munkavállalási engedélyek szerkezete nem sokat változott annak ellenére, hogy egyes szakmák esetében megkönnyítették a magyar

munkaerőpiacra való bejutást.⁷ Figyelemreméltó, hogy ezt követően, 2007 végén a román állampolgároknak kiadott munkavállalási engedélyek több mint 70%-a szakképzetlen nem mezőgazdasági segédmunkára szólt.

3. ábra. Román állampolgároknak kiadott munkavállalási engedélyek megoszlása foglalkozások szerint, 2005, 2007 (%)

Forrás: Munkavállalási engedélyek nyilvántartása (ÁFSZ) alapján saját számítások.

Annak ellenére, hogy a preferált, munkaerőpiac vizsgálata nélkül könnyítetten kiadott engedélyekkel elérhető munkahelyek a román állampolgárok előtt is nyitottak, csökkent a román állampolgárságú feldolgozó- és építőipari szakmunkások aránya – a szakképzetlenek javára.⁸ (Lásd 3. ábra.) Különösen annak fényében fontos a változatlan, hogy a részleges piacnyitás

⁷ A tekintélyes lista a szakmák széles körét ölelte fel, a diplomás műszaki, humán és adminisztratív foglalkozásoktól a segédmunkákig.

⁸ Az egy évnél hosszabb ideje Magyarországon élőknek nincs szükségük az engedélyezésre, ez mintegy négy ezer embert érint, az ő további foglalkozásukról és munkaerő-piaci aktivitásukról nem sokat tudunk. Lehetséges, hogy a foglalkozási szerkezet eltolódását az az egyszerű statisztikai tény okozza, hogy ők kikerültek a nyilvántartásból. Amennyiben inkább szakmunkások, akik tartósan Magyarországon élnek, akkor ez a magyarázat igaz lehet, de a migráns munkavállalók között a szakmunkások összességében alacsony és a szakképzetlen segédmunkások magas aránya lényegében mégis változatlan.

kívánatos célja az volt, hogy a szakmunkások munkavállalását ösztönözzék, mindenekelőtt a hiányszakmákban. Valójában tehát változatlan maradt a helyzet.

8. táblázat. *Munkavállalási engedélyek szakmacsoportok szerint 2007 év végén*

A legfontosabb szakmák, amelyekben külföldiek dolgoznak	Arány (%)	Kiadott engedélyek száma (eset)	Jellemző állampolgárságok az adott szakmában (fő)	A jellemző állampolgárságok aránya az adott szakmában (%)
Igazgatás, gazdasági vezetők	2	1106	–	–
Felsőfokú önálló foglalkozások	2	1027	–	–
Közép/felsőfokú foglalkozások	2	805	–	–
Szálloda- és vendéglátóipari szakmák	5	2361	1061 kínai 137 vietnami	51
Könnyűipari szakmák	2	1271		
Kohászati szakmák	4	1869	817 szlovák 227 lengyel	56
Feldolgozóipari szakmák	22	11 643	10586 szlovák	91
Szakképzetlen nem mezőgazdasági foglalkozások	40	20 929	5306 ukrán 10 654 román 2739 szlovák	89
Szakképzetlen mezőgazdasági foglalkozások	2	803	561 román	70
Többi*	20	10 434	–	–
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>52248</i>		

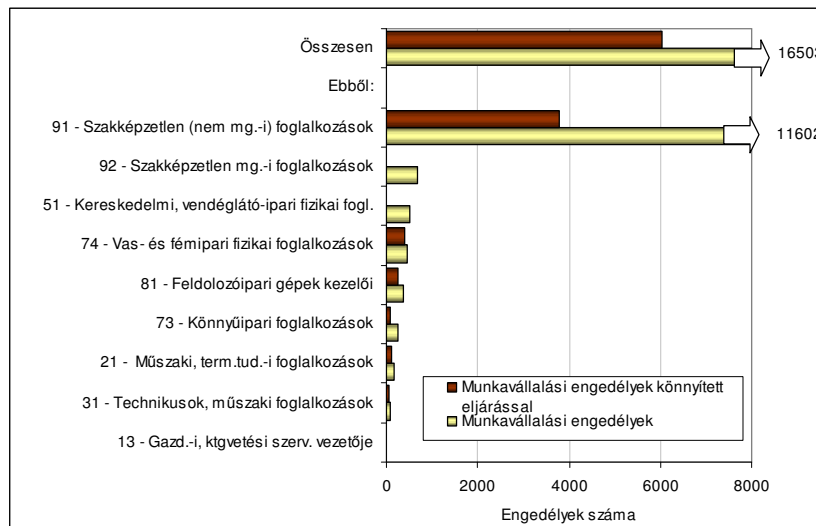
Forrás: Munkavállalási engedélyek nyilvántartása (ÁFSZ) alapján saját számítások (az 1% feletti arányok).

Megjegyzés: *Az összes olyan foglalkozási-csoport együtt, ahol azok nem érték el az 1%-ot.

A magyarországi migráns munkaerőpiac szakmák és a küldő országok szerint nagyon erősen koncentrálódik (8. táblázat). Az engedélyek 40%-át 2007-ben szakképzetlen (nem mezőgazdasági) munkákra adták ki, és további közel egyharmad az ipari szakmunkás, zömében a feldolgozóiparban. Míg a feldolgozóipari szakmunkások szlovák állampolgárságúak voltak, a szakképzetlen munkákat román, ukrán és kisebb részben szlovák állampolgárságú munkások vegyesen töltötték be. A mezőgazdasági segédmunkások is jellemzően román állampolgárok. A vendéglátó-ipari munkahelyek többségében pedig kínaiak, és kisebb arányban vietnamiak dolgoznak.

Végül a munkaerőpiac vizsgálata nélkül kiadható engedélyeket vizsgálva, melyek a munkaerő-piaci (szakmunkás-) hiányt hivatottak elvben pótolni, meglepő, hogy az engedélyek ebben az esetben is zömében nem mezőgazdasági segédmunkákra voltak érvényesek, hasonlóan a munkavállalási engedélyek általános szerkezetéhez. S még a szakmunkákra adott engedélyek egy része is csak a munkaerőpiac vizsgálatával engedélyezhető, s összességében is nagyon szerény az arányuk (4. ábra). Úgy tűnik, a munkaerőpiac részleges megnyitása nem sokat változtatott a magyar munkaerőpiacra bejutás szabadságán. A könnyített engedélyezés nem könnyítette, a hozzáférés változatlan-sága pedig nem nehezítette a magyar munkaerőpiacra való belépést.

4. ábra. Munkavállalási engedélyek és könnyített eljárással kiadott engedélyek román állampolgároknak, 2007-ben (eset)

Forrás: Munkavállalási engedélyek nyilvántartása (ÁFSZ) alapján saját számítások (az 1% feletti arányok).

4. Összegésképpen: túlzott félelmek, elmaradt remények

Megvalósultak-e a munkaerő szabad áramlásától remélt előnyök? Indokolt volt-e az aggodás, szükség volt-e a korlátozásra, az egyes országok munkaerőpiacának a védelmére? Láttuk, hogy az országok stratégiája és gyakorlata

nagyon eltérő volt. A magyar munkaerő-piaci politika számára mintha nem létezne a migráció. A migrációs szándékok vizsgálata alapján nem várható jelentősebb elvándorlás, a rövidéletű érdeklődés alábbhagyott, s a tényleges folyamatok sem számottevő elvándorlást, sem növekvő bevándorlást nem mutatnak – az utóbbival kapcsolatban megfogalmazott félelmek ellenére. A politika számára nem kérdés a migráció remélhető gazdasági előnyeinek kihasználása. Az esetleges – túlzónak bizonyult – hátrányokkal szemben azonban túlságosan is óvatos intézkedéseket lát szükségesnek.

Strukturális, gazdasági, vagy egyéb okai vannak-e Magyarországon a migráció iránti közömbösségnek? Összegzésül a magyar migráció két irányának sajátosságait szembesítjük a 9. táblázatban.

9. táblázat. A kétirányú migráció sajátosságai Magyarországon

	Munkaerő migráció Magyarországról	Munkaerő migráció Magyarországra
Migráció a várakozások alapján	alacsony	erős, csökkenő
Migrációs trendek az adatok alapján	szérsény mértékű	szérsény mértékű változás
Attitűd a migrációval kapcsolatban	félelem és remény	félelem és hezitálás
A migrációt korlátozó erők	migrációt hátráltató intézményi tényezők	migráns munkahelyek korlátozott száma
Oktalan félelmek és mögöttes gazdasági okok hatása	gyenge „push” faktor	gyenge „pull” faktor
Migrációs politika	érvelés a megszorító intézkedések ellen – a megszorításokra korlátozó viszonválasz: a viszonosság elvének alkalmazásával	korlátozó – a munkaerő-piac részleges megnyitása
A gazdaság- és munkaerő-politika számára a migráció jelentősége	marginális	marginális
A közvélemény állapota	alulinformált	idegenellenes

Mit várhatunk a jövőben, hogyan alakul a külföldi munkavállalás intenzitása, a külföldi munkaerő iránti kereslet? Az ösztönző és akadályozó tényezők változhatnak, s ezzel a trendek is. Lehetséges, hogy jelentősebb elvándorlás vagy bevándorlás indul meg. A migrációt ösztönző és akadályozó gazdasági okok alakulása a migráció szerepét is megváltoztathatja, de ennek jelei még nem érezhetőek. A jövőre vonatkozóan három alternatíva kínálkozik:

- Az elvándorlás nagyságát befolyásoló hatások a gazdasági megszorító intézkedések következtében alakulhatnak, és megnövekedhet az elvándorlás irányába taszító hatások ereje. Ilyen lehet az érzékelhető gazdasági visszaesés, az életszínvonal megőrzésének romló kilátásai, de jelentősebb befolyása lehet a szociális jóléti rendszerek reformjának is.

- A gazdasági javulás, a munkahelyek bővülésével, a jövedelememelkedéssel járó gazdasági növekedés viszont az elvándorlás ellen hat, s a gazdasági élénküléssel járó bérkonvergencia szerepe meghatározó ebben a folyamatban.

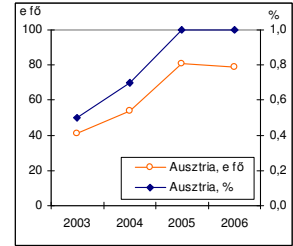
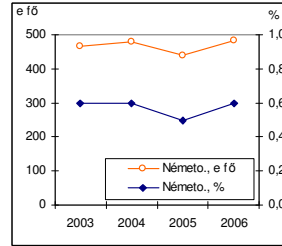
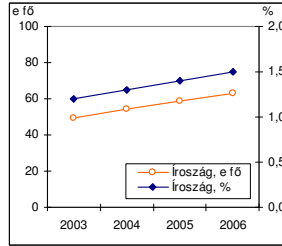
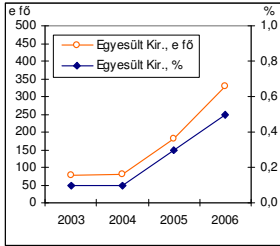
- A bevándorlást ösztönző, vonzó erők is a gazdasági fellendüléssel és új betöltetlen munkahelyekkel várhatóak (munkaerő-intenzív, munkahelyteremtő növekedés), emellett a szolgáltatások iránt megnövekedő kereslet, és a szolgáltatások életszínvonallal növekedő szintje is keresletet teremt a külföldi munkaerő iránt, amit a gazdasági növekedéssel együtt járó vásárlóerő-paritás emelkedése szintén erősít (bérszínvonal különbségek).

Bár a jelek az első alternatíva, az elvándorlás lassú erősödése felé mutatnak, mi viszont az utóbbi alternatíva térnyerését – a gazdasági növekedéssel lanyhuló elvándorlást, és erősödő (szakmunkás) bevándorlást – remélnénk inkább. Időközben a politika álláspontja is változik talán az eddigi tapasztalatok, a vélt félelmek és elmaradt remények tükrében.

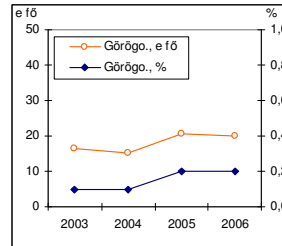
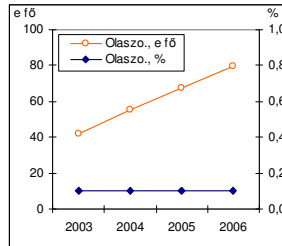
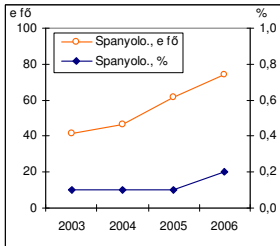
Melléklet

M1. ábra. A nyolc új EU-tagország polgárainak száma és aránya az EU tizenöt régi országában (ezer fő, %)

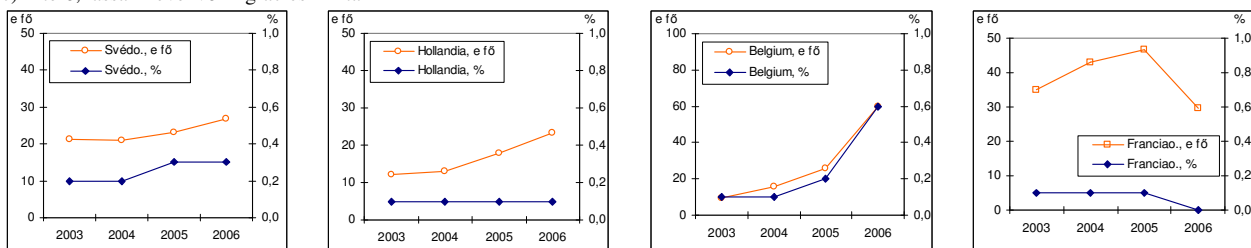
a) A legfontosabb célországok

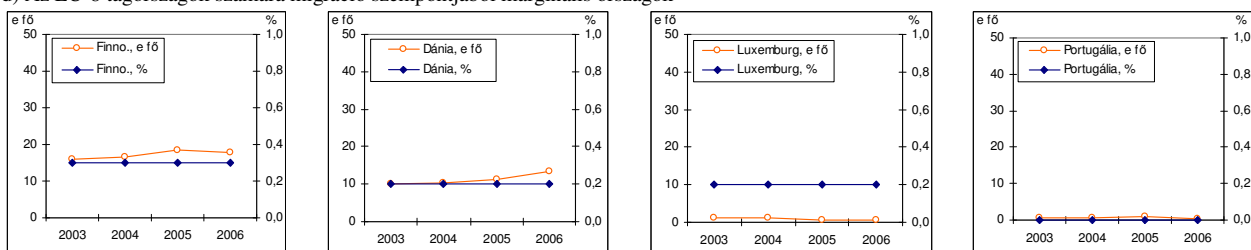
b) A mediterrán országok

c) Eltérő, lassan növekvő migrációs minták

d) Az EU-8 tagországok számára migráció szempontjából marginális országok

Forrás: Baas-Brücker (2008: 17) adatai alapján.

Megjegyzés: Az adatok az év elejére vonatkoznak, a felhasznált statisztikák forrása:

Ausztria, Belgium, Franciaország, Görögország, Luxemburg, Spanyolország: Eurostat Labour Force Survey (LFS) 2006. Dánia: *Statistics Denmark* (népességstatisztika); Finnország: *Statistics Finland* (népességstatisztika), 2006: Eurostat LFS; Németország: *Statistisches Bundesamt* (népességstatisztika). Adatrevízió 2005-ben, az adatok az előző évekkkel nem összehasonlíthatóak; Írország: 2002. évi népszámlálás; 2005 LFS, a többi évre becslés; Olaszország: 2004–2006: ISTAT (népességstatisztika); 2000–2003: Council of Europe; Hollandia: *Statistics Netherlands* (népességstatisztika); Portugália: 2000–2002: Eurostat LFS. 2003–2006: extrapoláció; Svédország: *Statistics Sweden* (népességstatisztika); Egyesült Királyság: Eurostat LFS 2006. UK LFS alapján 240 000 tartózkodó 2004-ben és 365 000 fő 2006-ban az EU nyolc új tagországából.

IRODALOM

- Baas, T. – H. Brücker 2008: Macroeconomic consequences of migration diversion. A CGE simulation for Germany and the UK. IAB Discussion Paper, no. 3. Nürnberg: IAB.
- Bodó J. – Bíró A. Z. 2007: A munkavállalás itthon vagy külföldön. Székelyföldi fiatalok külföldi vendégmunka gyakorlatának társadalmi háttere. Kézirat. Csíkszereda (Románia).
- Boeri, T. – H. Brücker 2005: Migration, co-ordination failures and EU enlargement. DIW Discussion Papers, no. 481, Berlin.
- Csata Zs. – Kiss T. 2003: Migrációs potenciál Erdélyben. Erdélyi Társadalom, 1. évf. 2. sz. 7–38. p.
- Fouarge, D. – P. Ester 2007: Factors determining international and regional migration in Europe. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. <http://www.eurofound.europa.eu/areas/populationandsociety/migration.htm> (Letöltés dátuma: 2008. jún. 29.)
- Hárs Á. – Sik E. – Simonovits B. 2004: Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség? In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. szerk.: Társadalmi Riport 2004. Budapest: TÁRKI. 272–289. p.
- Hárs Á. – Örkény A. – Sik E. 2006: A román-bolgár EU-csatlakozás magyar munkaerőpiacra gyakorolt várható hatásai. Budapest: TÁRKI.
- Hárs, Á. – L. Neumann 2007: EU enlargement fuels concerns over free movement of workers. Eiro online, 26/2, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2007/01/articles/hu0701029i.htm> (Letöltés dátuma: 2008. jún. 29.)
- Horváth I. 2003: Migrációs hajlandóság az erdélyi magyarság körében. Erdélyi társadalom, 1. évf. 2. sz. (október) 39–53. p.
- Immigration gains. Labour mobility is vital for the UK and the EU. Financial Times, 23rd Aug. 2006.
- Jelentés a 2003. évi csatlakozási szerződésben meghatározott átmeneti rendelkezések (a 2004. május 1-jétől 2006. április 30-ig tartó időszak) működéséről 2006: COM (2006) 48 Final. Brussels.
- László M. – Sik E. – Simonovits B. 2003: Migrációs potenciál Magyarországon, 1993–2002 között. In: Örkény A. szerk.: Menni vagy maradni. Kedvezménytörvény és migrációs várákozások. Budapest: MTA, 259–262. p.
- Megjeddünk a románoktól és a bolgároktól. Index, 2006. szeptember 6. <http://index.hu/gazdasag/magyar/munbr060906/> (Letöltés dátuma: 2008. jún. 29.)
- Salt, J. – J. Hogarth 1999: Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe: Part 1. UK Department of Education and Employment, Research Report 138.
- Sik E. 2005: Vándorlási hajlandóság. Budapest: TÁRKI.
- Sik E. 2006: A vándorlási hajlandóság változatlan, sőt... Budapest: TÁRKI.
- Simonovits B. 2004: Lehetőség vagy kényszer? Munkaerő-migráció és az EU. Budapest: TÁRKI.
- Tamas, K. – R. Münz – E. Hönekopp 2006: Labour migrants unbound? EU enlargement, transitional measures and labour market effects. Stockholm: Institute for Future Studies.
- The Accession Monitoring Report 2007: May 2004 – December 2007. A joint online report by the Home Office, the Department for Work and Pensions, the HM Revenue & Customs and the Office of the Deputy Prime Minister. London (UK).
- Walterskirchen, E. 2008: Austria. ETUI Crossborder Migration Workshop. Draft paper. Riga: 19–20th May.